

Az *Ezredvégi megálló* kulcsszava a *kétely*. Korunkban a mű, a szöveg még önmagára is reflektál, ahogyan ezt Harkai Kukorelly-olvasatában láthatjuk.

Szerzőnk Babits-mottóval kezdte kötetét, most a kételyfelismerések kapcsán is hivatkozhatunk Babits Mihályra, aki szerint „a kétely a huszadik század szellemi életének kínozója és megzavarója lett” (*A mai Vörösmarty*. 1935). A bizonytalanság ellenében legfeljebb nyelvi vagy poétikai fogózót adhat a művész, mint pl. az *Emlékversek* esetében (Kávai M./Ladányi István).

A „csendek” felismerése, a szerző csendérzékenysége a kételyekkel is kapcsolatba hozható.

„Végleges kép – de mi az, aminél nincs még valóságosabb?” – kérdezhetjük végül (Mészöly kételye). Harkai Vass Éva kötete egyetlen „lélegzetvételnyi” megálló, és az elmozdulás, a szakadatlan mozgás máris megkezdődött. Az „értékes” olvasatokkal folytatott dialógus viszont „élményt” és újabb felismeréseket eredményez.

HÓZSA Éva

PEREMVIDÉKI NÉPI KULTÚRA

Jung Károly: *Összefüggések és kapcsolatok*. Esszék, tanulmányok a peremvidék népi kultúrájáról. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1997

Jung Károly néprajzi tanulmányainak negyedik kötete az *Összefüggések és kapcsolatok*, amelynek alcímében a birtokos jelző jelenti számunkra a lényeges információt. Mert Jung Károly, aki a mi égaljunkon egymás mellett élő népek folklorisztikájának jó ismerője és az összehasonlító néprajztudomány jeles művelője, valóban olyan tanulmányait adta most (is) közre, melyek a népi kultúrák érintkezési pontjain, leginkább a magyar és a délszláv nyelvterület peremén előforduló kultúrjelenségeket vizsgálják, bár a szerző más nyelvű kultúrák érintkezéséből létrejött népköltészeti alkotásokra, jelenségekre is kitér. A kutató figyelme az isztriai, a horvátországi, a szlovéniai, a szerbiai, a montenegrói, a macedóniai s természetesen a magyar folklór jelenségei felé irányul. Ez utóbbi alatt leginkább a jugoszláviai magyarok szellemi néprajzának tanulmányozása értendő. De figyelmét nem kerülik el olyan híradások sem, melyek az általa vizsgált jelenségekről akár olasz, német, orosz, román vagy bolgár nyelvterületről valók.

A három részre tagolt kötet elején hasznos kutatástörténeti összefoglaló olvasható a jugoszláviai magyar, avagy ezen a területen végzett magyar eredményekről 1877-től, amikor Zomborban megjelent Kármán József *A babonáról Kardos tanító és Mihály gazda* című műve, egészen 1985-ig. De az áttekintés záró évét 1986-ra kell tennünk, ugyanis Katona Imre–Lábadi Károly *Szedem szép rózsámat* című drávaszögi és szlavóniai antológiája volt az összegezés megírásának idejében a legfrissebb hazai magyar néprajzi könyvünk. Több mint száz esztendő néprajzi kutatásait és publikációit vette így számba Jung, s ezt folytatta a századunk nyolcvanas éveiben végzett, immár vajdasági kutatások

és itt megjelent művek bemutatásával. Bizonyára folytatása is lesz ennek a fejezetnek, hiszen azóta sok új és érdemes könyvvel, kutatási eredménnyel gazdagodott a vajdasági magyar néprajzkutatás, és persze vált ki a jugoszláviai magyar „egységből” immár két másik állam a maga magyar vizsgálódásaival.

Külön tanulmányban foglalkozik a szerző Bori Imre *Idő, idő, tavaszidő* (A jugoszláviai magyarság népköltészetéből) című s kutatástörténeti mérföldkövet jelentő antológiájával, amellyel bizonyosságot nyert a tény, „hogyan igenis volt és van igen gazdag és változatos népi kultúrája a jugoszláviai magyarságnak”, s amely könyv népi kultúránknak híret vitte a világba.

A kötet második nagy korpuszát az összehasonlító folklorisztika művelőjének dolgozatai képezik. Könyvének e fejezete valamelyest rokon a *Köznapok és legendák* című korábbi Jung-könyv *A népi műveltség kapcsolatai* című részében közzétett néhány tanulmányával. Erre az „összekötő mozzanatra” maga a szerző is felhívja a figyelmünket. S épp ez a fejezet jelzi a tudós kutatói elkötelezettségének későbbi folytonosságát is.

Az Isztriában gyűjtött s a szerző által magyarra fordított horvát Attila-mondákról megállapítja: „Mivel a magyar és az isztriai népi kultúra is a nyugati kereszténység (keresztény civilizáció) jegyében és égisze alatt alakult és módosult több mint ezer esztendőn át, egészen természetes, hogy nem csupán a hiedelemények vonatkozásában mutathatók ki az analógiák, hanem az egész mondakincs nagy hányada is azonos vagy hasonló motívumokat, szituációkat, történeti és áltörténeti hősokeket, bibliai eredetű figurákat szerepeltet.” Az *Eligazító jegyzet* kitér a magyar, a szlovén és más mediterrán és balkáni megfelelőkre is. A peremvidék fogalmát e tanulmányával kapcsolatban is megemlíti Jung, mint „a neolatin olasz és a szláv észak-dalmáciai népi kultúrák összefonódása”-nak színhelyét.

Az *Ének Sziget viadaláról 1566-ban* című horvát folklóralkotásról, amelyet egy zadari folyóiratban tett közzé egy horvát népköltészet-kutató, Jung Károly így ír: „... itt számolhatok be egy a közelmúltig ismeretlen horvát hősekről, amely párját ritkító módon keresztény oldalról éneklí meg a szigeti veszedelmet (...) a szöveget magyarra fordítottam, megőrizve természetesen a műfajra jellemző epikus tizesekben írt formát, s ügyelve a tartalmi hűségre is”. A művet megelőző tanulmányában pedig megállapítja, hogy egy magyar–déliszláv irodalmi és művelődéstörténeti összefoglaló bibliográfia elkészítésének, bármennyire is fontos lenne, még nem jött, nem jöhetett el az ideje, ha a fent említett hősekhöz hasonló meglepő újdonságokkal tud még szolgálni a kutatás. A tárgyalt hőseinek megszületése pedig újfent egy peremvidéken történt: az iszlám és a kereszténység találkozásánál, illetve a horvát, a magyar és a török nyelvterület szegélyén.

Szintén a magyar és a horvát népi hiedelemvilágnak „egy számos vonásban azonos vagy hasonló hiedelemfigurájá”-val, a garabonciás diákkal, illetve annak a színpadi alkotások ihletőjévé válásával foglalkozik Jung következő írása. Ugyanis Tituš Brezovački horvátul, Munkácsy János pedig magyar nyelven írt erről színművet a XIX. század első felében.

A (nép)költészeti alkotások közvetítőinek, a fordítóknak szenteli újabb írását a kötet szerzője. A tanulmányban a módosi születésű Borislav Jankulov (1878–1969) tevékenységét ismerteti, akinek szerb epikus népe népköltészeit kéziratos lelte meg Budapesten

a Néprajzi Múzeum Ethnologiai Adattárban. S ez, véleménye szerint „valószínűleg teljes összefüggő kézírata egy nyomtatásban soha meg nem jelent kiadványnak, amely a délszláv hősepika Banović Sekulájának, tehát a magyar (történeti) Székely Jánosnak vitézi tetteit és kalandjait beszéli el, s a fordító a nyolc hőskölteményt teljes, epikus tizedekben megadott magyar fordítása mellett bevezető tanulmányt is írt”. Jung hasznos szolgálatot tett az összehasonlító folklorisztikai kutatásoknak, amikor ezt a felfedezését kiadásra előkészítette s megjelentette. (*Délszláv hőseinek Székely Jánosról*. Fordította és a bevezetést írta Borislav Jankulov. Utószó kíséretében közzéteszi Jung Károly. Újvidék, 1990)

A boszorkányproblematika tanulmányozásában szerzett bőséges ismereteit kamatoztatja a szerző a *Volt-e boszorkányüldözés a Balkánon?* című tanulmányában. Azon oknál fogva is értekezik Jung Károly e témáról, „mert sok helyütt még ma is felbukkannak olyan nézetek, hogy a boszorkányhit és boszorkányüldözés alapján véve a nyugati kereszténységhez s főleg a római katolikus egyházhoz kapcsolódó művelődéstörténeti jelenség”. Jung bebizonyította, hogy a szakmabeliek figyelmét elkerülték az idevágó horvát, szlovén, de főleg a szerb és a montenegrói publikációk. A legfontosabbnak Ivan Vušović 1932-ben megjelent cetinjai közleményét tartja, aki írásában „főleg a XVIII–XIX. századi Montenegro adataira támaszkodva nyomatékkal feltételezi, hogy folytak ilyen perek a szerbek és Montenegro területén is, de ennek nem maradhattak írásos nyomai (vagyis periratai), hisz a »centrális Balkánon« a népi jogszokások és a hódoltsági török kádik határozták meg a jogrendet (. . .) Adatok sorát idézi a vízpróbara, a nyáron való sütögetésre, a megkövezésre, vagyis mindazokra a szankciókra, amelyeket a közösségi bíráskodás és a néptílet szokásjoga alapján alkalmaztak a boszorkányok ellen.” Tehát a tanulmány címében feltett kérdésre biztosan *igen* a felelet.

Az eksztázis, a szertartásos önkívület formáit tanulmányozva Jung Károly felkutatja a kelet-szerbiai vlach származású ruszáliáknak (rusalje) nevezett nők ilyen, a helyenként esetleg a samanizmussal is összefüggésbe hozható „tevékenységének” szakirodalmát, s adatokat talált az említett területtel határos bolgár és román, valamint macedón peremvidéki megfelelőkre is. „Mindez érthető, hisz ez a népesség, a vlach etnikai csoport, az említett területeken élt és él napjainkban is . . .” Roppant érdekes és expresszív rész fordítását közli P. Ž. Petrović 1970-ben megjelent szokásleírásának: „A dubokai és környékbeli ruszáliák kizárólag vlach eredetű nők, mégpedig a pubertástól a klimaktériumig terjedő korcsoportok . . . Ezek a nők a pünkösdi ünnepségek idején hisztérikus-epileptikus roham hatására önkívületi állapotba zuhannak: szemüket becsukják, felfújódnak, félrebeszélnek, sikoltoznak, időnként görcsösen rángatóznak, tépik magukról a ruhát, és meztelenségük felfedésére is hajlamosak. E révülési állapotba körtáncolás (kólózás) közben esnek, utána a földre zuhannak. A ruszália önkívületi állapotában a megboldogultakkal beszélget, ha a szertartás résztvevői kérdéseket tesznek fel neki, azokra válaszol, általában a megboldogultak túlvilági életével kapcsolatban, s akár a holdkórosok, jóslatot is mond. Önkívületi állapotába zuhanásakor kifejezi kívánságát, hogy ki fel ebből.” Jung Károly tanulmányának végén vázolja a szerb kutatóknak – Vladimir Jakovljevićnek, Slobodan Zečevićnek és Dušan Bandićnak, Dragoslav Antonijevićnek –

az említett paraeksztatikus állapottal kapcsolatos megállapításait, valamint a román Mircea Eliade azonos témájú kutatásainak eredményeit.

Egy betegségdémon: a rosseb démonának nyomait és jellemzőit vélte felfedezni gombosi gyűjtései során Jung, amikor egy a Szerémségből Gombosra költözött adatközlőjétől olyan démonikus lényről szóló szöveget hallott, aki betegséget hozott a környékre, „valamilyen ember képében jelent meg, aki »körü átröpüte kéccé a falut.«”, s ezt követően többen rossebet kaptak. S az ellene való védekezés, vagyis a démonűzés immár krisztianizálódott módjáról is adatközlőjétől értesült. „... a templomajtó megszentelése minden kétséget kizáróan démon- (ördög-)űző és -identifikáló funkcióban jelent meg . . .” – állapítja meg a kutató.

A könyv harmadik részében Jung Károly olvasmányai és olvasásmódjába nyújt betekintést: „ . . . magyar és szerb nyelven megjelent néprajzi könyvekkel kapcsolatos kommentárjaimat közlöm . . .”, s „ . . . ezek a szövegek is az összehasonlító szempontot követve fródtak . . .” többek között a Burány Béla által gyűjtött vajdasági erotikus népmesékről; Penavin Olga jugoszláviai magyar népmeséket tartalmazó kötetéről; a bánáti Borbély Mihály mesefa szövegeiről stb.

Jung Károlynak jó szokása, hogy tanulmányköteteiben közli a szövegek első megjelenése és a mostani megjelenés között a témával kapcsolatban megszületett újabb kutatási eredményeket, illetve a maga tanulmányainak utóéletét.

SILLING István

EGY KESERVES (GYERMEK)KOR (GYERMEK)VERSEI

Bogdán József: *Szeder indája*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1998

Közhely, hogy az ifjúsági irodalom gyöngyszemeit, köztük a *Robinson Crusoe*-t, a *Gullivert*, a *kis herceget* stb. nem gyermekeknek szánták. S mégis, ugye . . . Bogdán József *Szeder indája* című legújabb könyvét forgatva, amelynek alcíme, formátuma, egész tálalása azt hirdeti, hogy *gyermekversek*, az emberben önkéntelenül felmerül a kérdés: gyermekversek ezek? Témaválasztásuk, mélységük, rejtett üzenetük mind azt sugallja – a megszokott, ismert gyermekversekkel összevetve őket –, hogy nem, így nem(igen) szokás gyermekekhez szólni. Viszont őszinteségük, egyszerű tisztaságuk, érthetőségük(nek egy rétege), és formai/lírai szépségük mindezeket azonnal meg is cáfolja, úgyhogy rá kell bólintanunk: de igen, de igen, egy gyerek, ha nem is érti/értheti meg minden sorukat, rejtettebb, összetettebb mondanivalójukat – megértheti az alapmondanivalót, az alaphangulatot, és egyáltalán *megérezheti a neki szántat*, és az őt érintőt, s egyáltalán, a bennük rejtező szépséget, igazságot és költészetet.

A kötet három versciklusa közül legjobban a harmadik, a *Családi képek* érintett meg. Legegyénibbnek tartom, mert frójának volt bátorsága az élet olyan jelenségeiről, a család olyan problémáiról írni, amelyek eddig is jelen voltak a gyermekek életében, csak éppen nem szóltak róluk gyermekversekben. Tabuk voltak. Ilyen a vízfejű kistestvér, a részeges,